

ՇՈՂԻԿ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի նախադպրոցական
մանկավարժության և մեթոդիկաների ամբիոնի պրոֆեսոր,
մանկավարժական գիտությունների դոկտոր

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ՀՈՎՀԱՆ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ «ՃԱՌԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ՄԵՋ

Վաղ քրիստոնեական շրջանի աստվածաբանների ստեղծագործությունների և աշխարհայեցողության վրա թույլ է եղել անտիկ փիլիսոփայության, մասնավորապես՝ Պլատոնի ազդեցությունը, որն ինքնին կարողացել էր միավորել գաղափարն ու մատերիան մեկ ընդհանրական աշխարհում, որը և՛ զգայական էր, և՛ նյութեղեն, և՛ իդեալականորեն ներդաշնակ ու գեղեցիկ: «Եկեղեցու հայրերը» հելլենական փիլիսոփայությունն օգտագործեցին միայն իբրև գործիք և մեթոդ իրենց ժամանակաշրջանի մարդկանց դյուրին եղանակով ու մատչելի լեզվով քրիստոնեական հիմնական դրույթներին ծանոթացնելու համար: «Եկեղեցու հայրեր»-ից ամենանշանավորն ու ակնառուն աստվածաբան, գրող և ճարտասան Հովհան Ոսկեբերանն էր, որը հանդես եկավ սոցիալական հավասարության գաղափարի պաշտպանությամբ և քրիստոնեական մանկավարժության դիրքորոշումից դիտարկեց և առաջարկեց սոցիալականացման և սոցիալական դաստիարակության հարցեր:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. աստվածաբան, քարոզ, բարձրաստիճան եկեղեցական գործիչ, սուրբ գիրք, ճգնավորական խստակեցություն, բարեպաշտ վարք, ճարտասանական բարձր արվեստ, աղքատախնամ սոցիալական գործունեություն, պատրիարք:

Բյուզանդական բարձրաստիճան եկեղեցական գործիչ, գրող և հռետոր Հովհան Ոսկեբերանը՝ ազգությամբ ասորի, ծնվել է Անտիոքում (մոտ 346-407 թթ.)՝ հարուստ քրիստոնեական ընտանիքում: Փոքրիկ Հովհանին և նրա ծնողներին՝ իբրև քրիստոնյա մկրտել է Կոստանդնուպոլսի պատրիարք (398-404 թթ.) Անտիոքի Մելետիոս հայրապետը՝ ազգությամբ հայ: Նրա հովանավորությամբ Հովհանը սովո-

րել է Անտիոքի նոր մկրտվածների դպրոցում: Քրիստոնեության դասերի հետ մեկտեղ ժամանակի նշանավոր իմաստասերների և հռետորների մոտ նա հետևել է նաև փիլիսոփայության և արտաքին գիտությունների դասընթացներին, սովորել սովեստ Լիբանոսի և աստվածաբան Դիդորոս Տարսուսացու մոտ: Այնուհետև Աթենքում փիլիսոփայության ուսումնասիրությունը շարունակել է Անթոմիոս փիլիսոփայի

մոտ: Իր ժամանակի համար նա ստացել է փայլուն կրթություն՝ ինչպես կրոնական, այնպես էլ աշխարհիկ: Մեծ ջանասիրությամբ ու հետևողականորեն նա զբաղվել է նաև սուրբ գրքերի և աստվածաբանության ուսումնասիրությամբ, այնուհետև Անտիոքի մերձակա լեռներում՝ քարայրի մեջ, կամովին իրեն ենթարկել է ճգնավորական խստակեցության: 381 թվականին Մելետիոս հայրապետի կողմից նա ձեռնադրվել է սարկավագ, 386 թվականին՝ քահանա, որից հետո կարգվել է Անտիոքի գլխավոր եկեղեցու քարոզիչ: «Եվ ո՛վ կարող է նրա շնորհների բազմությունը և նրա խոսքերի պայծառությունը պատմել,-արձանագրում է Վարք Սրբոցը,- եվ կարգավոր քահանա լինելով՝ բոլորից հռչակավոր և անվանի եղավ: Եվ իր շնորհների համար եպիսկոպոսության պատվի կոչվեց թագավորի և սինկղիտոսի դրոմամբ, ինչպես և եպիսկոպոսների և եկեղեցու ժառանգորդների, երանելի Հովհաննիս 40 տարեկանում Կ. Պոլսի եպիսկոպոս ձեռնադրեցին, և մեծ ուրախություն եղավ իր վիճակյալների համար...»:¹

Բարեպաշտ վարքի և առաքինությունների մասին նրա իմաստուն բանախոսություններն ու սուրբ գրքերի մեկնությունները՝ բացահայտելով մարդկային հոգու և մարմնի թուլություններն ու արատավոր կողմերը, բոլորին ուսուցանում և դաստիարակում էր ի վերուստ իրեն շնորհված վարդապետությամբ՝ միաժամանակ լուսավորելով ինչպես քաղաքի տղամարդկանց ու կանանց, այնպես էլ ծերերին ու մանուկներին: Նրա քարոզներն աչքի են

ընկել ճարտասանական բարձր արվեստով և հոգեբանական անբացատրելի ազդեցություններով: Իր հոգեղեն և սքանչելի քարոզների ու պերճախոսության համար նա փառակերտվել է «Ոսկի բերան» պատվանունով:

Հովհան Ոսկեբերանը իրականացրել է նաև աղքատախնամ սոցիալական լայնածավալ գործունեություն: Անտիոքի եկեղեցում նրա անմիջական նախաձեռնությամբ ու սրտացավ հոգածությամբ ամեն օր կերակրվել և անհրաժեշտ խնամք են ստացել ավելի քան 3000 որբեր, այրիներ, ծերեր, բանտարկյալներ ու տնանկներ: Անտիոքում և Մերձավոր Արևելքում նա մեծ ժողովրդականություն է վայելել հարուստների ցոփ ու շվայտ կենցաղի դեմ պայքարի բանախոսություններով և սոցիալական հավասարության մասին ժողովրդավարական ու մարդասիրական քարոզներով: Քարոզներից մեկում խոսքն ուղղելով արքունիքին, բարձրաստիճան եկեղեցականներին, զինվորներին ու զորավարներին՝ անթաքույց վրդովմունքով դիմում է նրանց՝ «Զգույշ եղիր (դու), որ այդ խորհրդի տերն ես. թագավոր ես, թե զորավար, կամ եթե այլ մեկը անարժանությամբ մերձենա, արգելիր, որովհետև նրանից ավելի մեծ իշխանություն ունես (դու) և ոչ սպիտակ պարեգոտ, որ կոկած-հղկած շրջում են կոտրատվելով...»²:

398 թվականին Հովհան Ոսկեբերանը հրավիրվել է Կոստանդնուպոլիս և իր կամքին հակառակ օժվել պատրիարք: Այսուամենայնիվ, նա եռանդով ու նախանձախնդրությամբ լծվել է քրիս-

1. Վարք Սրբոց, հատոր Գ, Ս. Էջմիածին-2010:

2. Նույն տեղում:

տոնեական կենցաղից հեռացած անբարո և վեճերով լի կյանքով ապրող մայրաքաղաքի բնակչության բարքերի բարեփոխման դժվարին գործին: Նույն անաչառությամբ և խստությամբ քննադատել է նաև արքունական զեխությունները: Ջանացել է ստեղծել Կոստանդնուպոլիսի պատրիարքությանը ենթակա տիեզերական եկեղեցի: Արիստոկրատիային, արքունիքին և եկեղեցական վերնախավին քննադատելու համար շնորհագրկվել է հոգևոր կոչումից, իսկ 403 թվականին Քաղկեդոնի Կաղնյաց ժողովը աթոռագրկել է նրան և աքսորել Բյուզանդիա, սակայն մեկ օր անց ժողովրդի համառ պահանջով նա նորից վերադարձել է Կոստանդնուպոլիս՝ իր աթոռին: Վերստին դառնալով արքունիքի, մասնավորապես, Եվդոքսիա կայսրուհու և Ալեքսանդրիայի Թեոփիլոս պատրիարքի խարդավանքների զոհ՝ 404 թվականին՝ հակառակ ժողովրդի կամքին և Արևմտյան եկեղեցու հայրերի պաշտպանությանը, Արկադիոս կայսեր հրամանով աքսորվել է Փոքր Հայքի Կոկիսոն քաղաքը, որտեղ մնացել է երեք տարի: «Այդ ընթացքում, արձանագրում է ժամանակագիրը,՝ ուխտավորների անընդմեջ շարք է ձգվել դեպի Կոկիսոնի հայ եկեղեցի: Տեսնելով Ոսկեբերանի աճող հեղինակությունը՝ թշնամիները խնդրել են Արկադիոս կայսրին աքսորել նրան մերձսևծովյան Պիտոս անմարդաբնակ վայրը: Այստեղ նա ենթարկվել է ծանր տաժանակրության. ցուրտ ձմռանը ճանապարհի մեծ մասն անցել է հետիոտն և Պոնտոսի Կոմանա քաղաքի մոտ, աք-

սորավայր չհասած վախճանվել»:¹

Հովհան Ոսկեբերանը վախճանվել է 407 թվականի սեպտեմբերի 14-ին Պոնտոսի Կոմանա քաղաքում: Նրա մահից 35 տարի անց Կոստանդնուպոլսի նորընտիր պատրիարք Պրոկոսի հատուկ որոշումով և նրա սեփական նախաձեռնությամբ Հովհան Ոսկեբերանի աճյունը մեծ հանդիսությամբ տեղափոխվել է Կոստանդնուպոլիս և ամփոփվել Ս. Առաքելոց եկեղեցում:²

Հովհան Ոսկեբերանը թողել է մատենագրական հարուստ ժառանգություն (մեկնություններ, դավանաբանական և հակաճառական գրվածքներ, ճառեր, քարոզներ, ներբողներ, թղթեր, նամակներ և այլն), որը նշանակալի դեր է կատարել քրիստոնեական մտքի զարգացման պատմության մեջ: Նրա երկերն ու գործերն իրենց ձևաբովանդակային կառուցվածքով եղել են միջնադարյան հռետորական խոսքի և ոճի, նաև եկեղեցական բեմբասացության դասական նմուշներ: Առանձնապես ուշագրավ են նրա բարոյախոսական ճառերն ու հորդորականները (հեզության և հանդուրժողականության մասին, հպարտության մասին, հավատի մասին, սիրո մասին, աղոթքի մասին, գթասրտության և ողորմաձասիրության մասին, դաստիարակության մասին և այլն), որտեղ հեղինակը փառաբանում և բարձրացնում է քրիստոնեական մարդասիրական առաքինությունը՝ «Լավ է տալն, քան զառնուլն» առաքելական սկզբունքով: Դրա համար նա արժանացել է նաև «Սուրբ Հովհաննես Ողորմած» երկակի պատվանունին:

1. Տես Ս. Հովհան Ոսկեբերան, Ճառերի ընտրանի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2007, էջ 3:

2. Տես «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան:

Հովհան Ոսկեբերանի կյանքն ու մատենագրական վաստակը բազմաթիվ աղերսներով առնչվում է հայ իրականության հետ: Նրա երկերի մեծ մասը հայ վարդապետերը թարգմանել են դեռևս 5-րդ դարում՝ գրերի գյուտից և Աստվածաշնչի թարգմանությունից անմիջապես հետո: Թարգմանությունների լեզուն և ոճը՝ իրենց թարգմանական արվեստի ստույգությամբ, մաքրությամբ ու գեղեցկությամբ, իրականորեն, համարվում են դասական թարգմանություններ:

Քննարկելով սոցիալ-մանկավարժական բնույթի հարցեր՝ Հովհան Ոսկեբերանը ձևաբովանդակային առումով առաջին տեղը նախ հատկացնում էր քրիստոնեական, ապա նաև ընտանեկան դաստիարակությանը: Այսինքն՝ մերժում էր ինչպես Պլատոնի, այնպես էլ անտիկ շրջանում, հետագայում՝ նաև Վերածննդի դարաշրջանում ձևավորված հասարակական դաստիարակությունը: Եթե սոցիալական մանկավարժության ժամանակակից հայեցակարգերում ընտանիքը և կրոնը (հետևապես՝ նաև ընտանեկան և կրոնական դաստիարակությունը) դիտարկվում են իբրև առանձին սոցիալական կառույցներ, ապա Ոսկեբերանի մոտ դաստիարակության այդ երկու բաղադրամասերը (հետևապես՝ նաև ընտանիքը և կրոնը) հանդես են գալիս միասին՝ իբրև մեկ միասնական ամբողջություն: Քրիստոնեական աշխարհընկալման հետ հաղորդակցվելուն երեխային պետք է օգնեն ծնողները, եկեղեցականները և համայնքը: Այսօրինակ միջնորդավորված աշխարհընկալման միջոցով երեխաները պետք

է նախապատրաստվելին ինչպես բարեպաշտ կյանքին, այնպես էլ սոցիալական կյանքին: Ճշմարիտ հավատը մարդուն սովորեցնում է բարեհարմար կենցաղավարության, բարեգութ վերաբերմունք մերձավորի նկատմամբ, սովորեցնում է նաև, թե ինչպես մարդը պետք է իրեն պահի կյանքի ցանկացած պայմաններում: Նա բոլորին քարոզում էր հեռու մնալ անբարո և սին հաճույքներից, քանի որ «Աստծուն ատելի են իրենց պարկեշտությունը կորցնողները...»:¹

Հասարակությունը «արտաքին», տվյալ դեպքում՝ անտիկ, հեթանոսական և քրիստոնեական դաստիարակության մեջ շատ հաճախ մեկնաբանվում էր նրանց մարդաբանական պատկերացումների առանձնահատկություններով ու տարբերություններով: Այսպես, ըստ Պլատոնի և անտիկ շրջանի մյուս փիլիսոփաների համոզմունքներում, եթե ի սկզբանե մարդը որոշակի հեռավորության վրա էր գտնվում աստվածներից, ուրեմն իր սոցիալական կյանքը նա պետք է կառուցեր սեփական ուժերով, իր ստացած արտաքին դաստիարակության միջոցով: Ինչպես Հովհան Ոսկեբերանի, այնպես էլ վաղ քրիստոնեության շրջանի աստվածաբանների հայացքներում և ուսմունքներում շեշտադրվում էր այն, որ հասարակական տարբեր հաստատություններում երեխաները ստանում էին սոսկ աշխարհիկ կրթություն, մինչդեռ նրանց հոգևոր լուսավորվածությունը, հոգևոր դաստիարակությունն ու հոգևոր բարեպաշտությունը մղվում էր հետին պլան: Այսպիսով՝ թեպետ վաղ քրիստոնեական մանկավարժու-

1. Տեն Վարք Սրբոց, հատոր Գ, Ս. Էջմիածին-2010:

թյունն ամբողջովին չէր մերժում հասարակական դաստիարակությունը՝ նրա մեջ տեսնելով նաև ռացիոնալ հատիկներ, այդուհանդերձ, նրա նկատմամբ չունեի այնքան էլ մեծ վստահություն: Դա բացատրվում էր երկու պարզ պատճառով. նախ՝ շատ հոգևոր հայրեր ու աստվածաբաններ, ապրելով կիսահեթանոսական միջավայրում, իրավացիորեն ենթադրում էին, որ հին հունական հասարակական դպրոցը երեխաներին ու պատանիներին հիմնականում տալիս էր տեղեկություններ անտիկ փիլիսոփայությունից՝ ի վնաս ճշմարտության և հոգևոր գիտելիքների, և երկրորդ՝ այդ շրջանում ուսումնական հաստատությունների գերակշիռ մասի հիմնական նպատակը հասարակության մեջ հասուն կյանքի նախապատրաստումն էր, իսկ մարդու աշխարհայացքի հիմքը, որը քրիստոնեական տեսանկյունով առավել կարևոր էր, հիմնականում դրվում էր ընտանիքում և նրա շրջակա միջավայրում: Այդ պատճառով էլ քրիստոնյա ծնողների և հոգևոր ուսուցիչների կողմից իրականացվող դաստիարակությունը կազմում էր քրիստոնեական մանկավարժության առանցքը:

Վաղ միջնադարում սկիզբ առավ հասարակական դաստիարակության նշանակության վերականգնման գործընթացը: Դա գլխավորապես կապված էր պետության մեջ քրիստոնեության դիրքորոշման ամրակայումով, եկեղեցու դերի հզորացմամբ և ուսումնական հաստատությունների վրա նրա վերահսկողության ուժեղացմամբ: Այդ միտումն իր հետագա զարգացումը գտավ նաև վերածննդի դարաշրջանում, որը հիմնականում պայ-

մանավորված էր ինչպես զուտ օգտապաշտական հանգամանքներով, այնպես էլ տնտեսության զարգացումով և հասարակության սոցիալական ու քաղաքական կառուցվածքով: Սոցիալական դաստիարակության գաղափարների առաջընթացը ընտանեկան դաստիարակության համեմատ ուներ նաև փիլիսոփայական պատճառաբանում և հիմնավորում՝ կապված անտիկ փիլիսոփայության նկատմամբ հետաքրքրությունների բարձրացման հետ, առաջին հերթին Պլատոնի, արդեն ոչ թե իբրև հետազոտության մեթոդ, այլ որպես ինքնագնահատում:

Հովհան Ոսկեբերանի թողած վիթխարի ժառանգությունն իր տարողությամբ, նաև ժանրային բազմազանությամբ, թեմատիկ հարցադրումների հագեցվածությամբ ու ձևափմաստային կառուցվածքի ամբողջականությամբ ու համակարգվածությամբ, հիրավի, գերազանցում է այն ամենին, ինչ մնացել էր վաղ քրիստոնեական շրջանի աստվածաբանների ժառանգությունից: Այն ամենը, ինչ գրել ու ստեղծագործել է նա կարելի է գտնել և՛ կրոնականություն, և՛ կրոնական գրականություն, և՛ փիլիսոփայություն, և՛ ժամանակագրություն, և՛ բարոյախոսություն, և՛ քննաբանություն և՛, որ մեզ համար չափազանց կարևոր է, քրիստոնեական և սոցիալական մանկավարժություն: «Բազում են վարդապետության խոսքերն ու սուրբ գրքերի մեկնությունները,- գրում է Վարք Սրբոցը,- որ երանելի տեր Հովհանը՝ Կ. Պոլսի եպիսկոպոսը թողել է սուրբ եկեղեցու ուխտի մանկանց խրատի և ուսման համար, որ և գրքերում ժողովված կազմում են տասներկու հազար ճառեր, նաև որոնց

համար նա Ոսկերեքան կոչվեց»:¹Նրա ստեղծագործություններն ըստ իրենց ոճի ու մեթոդիկայի չունեն կրոնական երկերին ներհատուկ բարդ ու խորին ոճաբանություն, խոսքի և մտքի անհարկի ծեքծեքումներ, բառի ու նրա իմաստային նշանակության անհամաչափություններ: Դրանք դյուրիասկանալի, հետաքրքիր և մատչելի են ընթերցողին, ունեն ինչպես ճանաչողական, այնպես էլ ուսուցողական ու դաստիարակչական նպատակաբանություն:

Հովհան Ոսկերեքանի ստեղծագործությունների գերակշիռ մասը կրոնականից զատ, առհասարակ, վերաբերում են մարդկային հոգու, մտքի ու կյանքի պրոբլեմատիկային: Հատկապես ուշագրավ են և մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում կրոնաբարոյախոսական բովանդակությամբ նրա ճառերը, որտեղ մի կողմից նա քննաբանում և անխնա ծաղկում է մարդկային այնպիսի կրքեր, արատներ ու մոլություններ, ինչպիսիք են՝ ազահությունը, փառամոլությունը, հարստությունը կուտակելու անհագ տենչը, իշխանատենչությունը, նախանձը, զազրախոսությունն ու բանսարկությունը, զայրացկոտությունն ու անհանդուրժողականությունը, իսկ մյուս կողմից, ի վերուստ իրեն շնորհված աստվածային վարդապետությամբ, վերոգրյալ մարդկային արատներին հակադրածում է սիրո և բարության, բարեկամության ու միաբանության, խաղաղասիրության ու համերաշխության, երջանկության ու ընտանեսիրության, չափավորության ու առողջության,

ողորմության ու այլասիրության և համամարդկային այլ բարձրարժեք գաղափարներ: Գաղափարներ, որոնք այսօր էլ նույնքան առաջնահերթ ու արդիական են, որքան անհետաձգելի ու հրատապ էին նաև հեղինակի ապրած դարաշրջանում: Խոսքն ուղղելով իր պատանի ընթերցողին՝ դարերի հեռուներից նա պատգամում է՝ «Ուզում ես ինչ-որ մեկին ծառայել: Չեմ առարկում. բայց թող որ դա ուրիշին դառնություն չպատճառի: Չէ՞ որ, դրա համար չեն մեզ ուսուցիչներ տրված, որպեսզի թշնամանք ունենանք միմյանց հանդեպ, այլ որպեսզի բոլորս մի միություն կազմենք: Ինչու՞ ես դու մենակ: Ինչու՞ շատ ընկերներ ձեռք չես բերում: Ինչու՞ չես դառնում սիրո արարիչ: Ինչու՞ չես հաստատում բարեկամություն՝ առաքինության այդ մեծագույն փառաբանումը»:²

Եթե սերն ու բարեկամությունը անվանի բարոյախոսը փառաբանեց որպես մարդկային բարձրագույն առաքինություն, ապա շողոքորթությունն ու զազրախոսությունը նա համարեց մարդկային բոլոր արատներից ամենավտանգավորն ու վատագույնը: Իր քարոզներում և ընտրանի ճառերում շարունակ և անդադրում նա ուսուցանում և միաժամանակ զգուշացնում էր, որ առանց տարբերակման ու խտրության ամեն ինչ՝ լավը և վատը, գովաբանելը ոչ թե բարեկամի վարքագիծ է, այլ՝ շողոքորթի ու զազրախոսի, ընդհակառակը, լավ գործի դրվատելը և վատ արարքի պարսավելը՝ սա է ճշմարիտ ընկերոջ և բարեկամի պարտքը. «Ահա թե ինչու,-գրում է նա,- անհաճո է

1 Վարք Սրբոց, հատոր Գ, Ս. Էջմիածին-2010:

2. Ընդհանրական եկեղեցու հայրեր, հատոր Գ, Ս. Հովհան Ոսկերեքան, Ճառերի ընտրանի, հրատ. Ս. Էջմիածին-2007, էջ 17:

թշնամին, երբ գովաբանում է, և հաճո է բարեկամը, անգամ երբ նախատում է ինձ: Նա, ով թեպետև համբուրում է ինձ, անհաճո է, նա, ով թեպետև վիրավորում է ինձ, հաճո է: Ճշմարիտ է ասված՝ «Լավ է բարեկամի ապտակը, քան թշնամու նենգ համբույրը» (Առակ. 27, 6):¹ Քարոզելով սեր և բարեկամություն՝ բարձրաստիճան եկեղեցականը քաջ համոզված էր, որ սիրո ուժը հավասարազոր է բնության ուժին, նույնիսկ ավելին, որովհետև այն, ինչ որ չի կարող անել բնությունը, անում է սիրո ուժը, ուրեմն, վաստակենք սիրո ուժը և դրանով ապահովենք մեր հոգևոր ու մարմնավոր անվտանգությունը: «Մինչև էրբ մեզ պիտի սահմանափակենք մեկով կամ երկուսով: Նա ով ունի բազմաթիվ բարեկամներ, թեկուզև աղքատ լինի, հարուստներից ավելի հարուստ է, ինչ չի հանդգնի ասել իր համար, նրա փոխարեն կասեն բարեկամները, ինչ չի կարող ձեռք բերել իր համար, ձեռք կբերի մյուսների շնորհիվ»:²

Ինչպես Պլուտարքոսը, Ոսկեբերանը նույնպես մեծահռչակբարոյագետ և բարոյախոս էր: Նրա ստեղծագործական տարերքը բարոյախոսությունն էր, որի նպատակաբանությունը սովորական, մահկանացու մարդուն ճիշտ գործել ու ապրել սովորեցնելն էր: Կյանքին նախապատրաստվելու, այսինքն՝ սոցիալականացվելու համար, մարդը պետք է ստանար կրոնական և ընտանեկան դաստիարակություն, պետք է անդադրում սովորեր ու դաստիարակվեր, պետք է հորդորներ ու խորհուրդ-

ներ ստանար ծնողներից, շրջապատի պատկառելի և առաջավոր մարդկանցից, ավագներից ու ամենափորձառուներից: Կարգին ու կատարյալ մարդ դառնալու համար պետք է տիրապետեր ինչպես անձնական, այնպես էլ հասարակական ու համամարդկային բազմատեսակ բարոյական արժեքների, պետք է շարունակ մաքառեր ու պայքարեր կյանքի ճիշտ ձևերին հարմար ու պատշաճ արժանիքներ ձեռք բերելու համար:

Սա Հովհան Ոսկեբերանի մշակած ճիշտ ապրելու կյանքի բանաձևն էր:

«Հարստություն և աղքատություն» ընտրանի ճառում Ոսկեբերանը, ելնելով իր կրոնափիլիսոփայական հայեցաբանությունից, զարգացնում է այն մտահղացումը, որ ճիշտ ապրելը ամենևին էլ հարուստ լինելը չէ, քանի որ ինչպես մարդու կյանքն է ժամանակավոր ու ենթակա մահվան, ճիշտ այդպես էլ հարստությունը ենթակա է անկման, փլուզման, ուրեմն՝ «Ինչու՞, ի՞նչ մարդ, հարստությունը քեզ ցանկալի է թվում: Անշուշտ, լավ սեղանից ստացած հաճույքի համար, ամբիոնի և թիկնապահների կողմից արժանացած հարգանքի համար, բաղկացած այն մարդկանցից, ովքեր ծառայում են քեզ հանուն հարստության, այն բանի համար, որ դու կարող ես վրեժխնդիր լինել քեզ վիրավորողներից և սարսափ տարածել բոլորի վրա: Ուրիշ այլ պատճառներ դու չես կարող նշել՝ բացի հաճույքից ու շողոքորթությունից, ահից ու վրեժխնդրությունից»:³ Ստուգապես, հարստությունը, փաստորեն,

1. Նույն տեղում, էջ 19:

2. Նույն տեղում:

3. Նույն տեղում, էջ 84:

մարդուն ի՞նչ ավելի իմաստուն է դարձնում, ի՞նչ ավելի զուսպ, ի՞նչ բարի, ի՞նչ մարդասեր և նրա հոգու մեջ ոչ մի այլ առաքինություն չի դնում կամ պատվաստում: Թերևս հարստությունը այն պատճառով է «ցանկալի» ու «բաղձալի», որ այն մարդու մեջ առաջացնում է ուժգին կրքեր, զայրույթ վերածում գործի, վիթխարի չափերի հասցնում հիվանդագին փառատենչությունը և մղում նրան սնապարծության ու ամբարտավանության. « Ես միշտ ասում եմ,-գրում է նա,- թե հարստությունը դավաճանաբար փոխում է նրանց, ովքեր վատ են օգտագործում այն. ահա գալիս է ժամանակը, որ ապացուցում է այդ խոսքերի իրավացիությունը: Ինչու՞ ես պահպանում այն, երբ փորձության պահին քեզ օգուտ չի բերում: ...Իսկ ես հարուստներին հոգեհան եմ անում, ավելի ճիշտ՝ ոչ թե հարուստներին, այլ նրանց, ովքեր չեն կարողանում օգտվել հարստությունից: Միշտ էլ ասում եմ, բայց ոչ թե մեղադրելով հարուստին, այլ գիշատչին: Այլ բան է հարուստը, այլ՝ գիշատիչը. տարբերի՜ր այդ բաները և մի՛ խառնիր անմիավորելին»:¹ Նրա տրամաբանությամբ, անընչաքաղցությունը ուժեղ զենք է և անհաղթահարելի պաշտպանություն: Հետևաբար՝ միայն նա, ով մերժել է հարստությունը և բաժանել աղքատներին, այն օգտագործել է ինչպես հարկն է և հեռանալով այս աշխարհից՝ նրա վրա ունեցել է կատարյալ իշխանություն. «Որտե՞ղ է հարստությունը: Մեծ հաճույքով կհարցնեի մեռյալներին՝ որտե՞ղ է հարստությունը: Սա որպես հանդիմանություն չեմ ասում, ի՞նչ, և ոչ

էլ այն բանի համար, որ բորբոքեմ վերքերը, այլ այն պատճառով, որպեսզի ուրիշների կործանումից ձեզ համար խաղաղ հանգրվան պատրաստեմ»: Իրականում մենք բոլորս սոսկ օգտագործող ենք և ոչ ունևոր: Եթե նույնիսկ մեր ողջ կյանքի ընթացքում հարստությունը մնա մեր ձեռքին, և ոչ մի դժբախտություն չպատահի, միևնույն է, մահից հետո կամա-ակամա այն զիջում ենք ուրիշին՝ դրանից միայն օգտվելով, սակայն՝ նրա վրա իշխանություն չունենալով, և վերաբնակվում ենք անդրշիրիմյան կյանքում՝ լինելով միանգամայն մերկ ու ոչինչ չունենալով, ուրեմն, եթե մեկը կամենում է չմտիլ, չկատարյալ իշխանություն ունենալ իր ունեցվածքի վրա, թող երես թեքի ցանկացած հարստությունից և ինչքից, որովհետև՝ «Աստված քեզ հարուստ է դարձրել, որպեսզի դու օգնես կարիքավորներին, որպեսզի ուրիշներին փրկելով՝ քավես մեղքերդ, քեզ փող է տվել ոչ այն բանի համար, որպեսզի դու փականք դնես քո կորստյան վրա, այլ որպեսզի ծախսես քո փրկության համար»:²

Հովհան Ոսկեբերանն իր քննաբանությունից դուրս չի թողել պետության, ղեկավարի և ղեկավարության, իշխանության և փառքի՝ որպես սոցիալ-մշակութային ավանդույթ-սովորույթների մասին, խոհափիլիսոփայական մտորումներն ու խորհրդածությունները: Թե ինչպիսին պետք է լինե՞ր թագավորը, գորավարը, առաջնորդը և ընդհանրապես ղեկավարը, նա ուներ իր յուրակերպ և առանձնահատուկ պատկերացումները. «Ճշմարիտ է այն թագավո-

1. Նույն տեղում, էջ 88:

2. Նույն տեղում, էջ 100:

րը,-գրում է նա,- ով իշխում է բարկությանը, նախանձին և հաճույքներին, և ամեն ինչ ենթարկում է Աստծո օրենքներին ու ազատ պահելով միտքը՝ թույլ չի տալիս, որ հոգում բնակվի հաճույքի իշխանությունը, այդպիսի մարդուն ես հաճույքով կուզենայի տեսնել ծովերի ու երկնքի, քաղաքների, ժողովուրդների ու բանականների առաջնորդ»:¹

Նա ով իր հոգու կրքերը ղեկավարում է առողջ բանականությամբ, հեշտությամբ կղեկավարի նաև մարդկանց՝ համաձայն համամարդկային օրենքների, այնպես որ, ենթականների համար կարող է լինել հոր նման մեկը, ով քաղաքացիներին վերաբերվում է ամենայն խոնարհությամբ, իսկ նա, ով արտաքուստ իշխում է մարդկանց վրա, բայց ինքը ծառայում է զայրությանին, իշխանատենչությանն ու հաճույքներին, առաջին՝ կարող է ենթականների աչքին ծիծաղելի թվալ, որ կրում է «թանկագին քարերով զարդարված ոսկե թագ», սակայն խոհեմությամբ չի թագադրված, որ «ողջ մարմինը շողշողում է ծիրանիով», իսկ հոգին մնացել է անզարդ, երկրորդ՝ նա կարող է չիմանալ, թե ինչպես տնօրինի իշխանությունը, որովհետև նա, ով ի վիճակի չէ կառավարել իրեն, ինչպես կարող է ուրիշներին կառավարել օրենքներով: Պետք է ձգտել ոչ այն բանին, որ օգտվենք մեծարանքներից ու իշխանությունից, այլ նրան, որպեսզի լինենք առաքինության ու իմաստասիրության մեջ: Ուժն ու իշխանությունը հաճախ դրդում են մարդուն աստծուն անհաճո բաներ անել, ուստի հարկավոր է ունենալ չափազանց արի հոգի, որպեսզի կարո-

ղանաս օգտվել մեծարանքից, փառքից և իշխանությունից: Նա ով զուրկ է բարձր արժանապատվությունից, ակամա իմաստակում է, իսկ նա, ով ունի այն, ունենում է զգացողություն՝ նման այն բանին, որ «...ինչ-որ մեկը, ապրելով բարեպետ և գեղեցիկ կույսի հետ, իր համար սովորություն է դարձրել երբեք նրան չնայել անպատկառ հայացքով: Այսպիսին է իշխանության բնույթը»:²

Նա կարծում էր, որ բարձր արժանապատվությունից և առողջ բանականությունից զուրկ ղեկավարը «... ակամա շատերին դրդում է վիրավորանքներ հասցնել, բորբոքում է զայրութը, լեզուն անսանձ է դարձնում, բացում է բերանը և, ասես, ավելոծելով հոգին՝ մղում անհուն չարությունների», քանզի համբավն ու հաջողությունը ժողովրդի մեջ, որքան ավելի հոչակում են մարդուն, էլ ավելի վտանգավոր են դարձնում նրան, որովհետև այդպիսի մարդը չի կարող անգամ դադար առնել ու ազատ շնչել՝ ունենալով այդպիսի ծանր պարտականություն ու պատասխանատվություն: Հետևապես՝ այդպիսի մարդը, թեկուզև կատարի հազարավոր բարի գործեր, մեծ դժվարությամբ կմտնի «երկնային թագավորություն», որովհետև սովորաբար ոչինչ այնքան ամբարտավան չի դարձնում ղեկավարին, որքան ամբոխից ստացած փառքը: Կարողանալ տանել անպատվությունը մեծ և ազնիվ բան է, սակայն փառքի տիրանալը պահանջում է կորով և չափազանց մեծ հոգի, որպեսզի ունենալով դրանք՝ կարողանալ չմեծամտանալ, չգոռոզանալ: Ար-

1. Նույն տեղում, էջ 134:

2. Նույն տեղում, էջ 135:

դարև, ոչ մի բան մարդկանց այդքան անմիտ և հանցավոր չի դարձնում, որքան փառքի հետ կապվածությունը, և ոչինչ նրանց ավելի հարգարժան ու հաստատակամ չի դարձնում, որքան արհամարհանքը փառքի նկատմամբ:

Մարդկանց հեշտ է ենթարկեցնել վախով, սակայն բոլորին դարձնել համախոհ ու կուսակից և ստիպել, որ նրանք անկեղծորեն տրամադրվեն իշխանությունների հանդեպ, չափազանց դժվար գործ է, և որքան էլ որևէ մեկը փողեր ծախսի, որքան էլ ջանքեր թափի, ինչ էլ որ անելու լինի, հեշտությամբ չի կարող գրավել բազմության տրամադրությունը: Ոչինչ այնքան լավ չի ցուցանում ղեկավարին դրական կողմից, որքան նրա՝ ենթակաների նկատմամբ ունեցած անկեղծ հոգածությունն ու հարգանքը:

Թեև Հովհան Ոսկեբերանի երկերը, հատկապես, նրա ընտրանի ճառերն իրենց մեջ պարունակում են սոցիալականացման, սոցիալական և բարոյական դաստիարակության բազմաձև էջեր, սակայն «Ողորմության և օտարասիրության մասին» ճառն առանձնանում է ինչպես իր թեմատիկ բովանդակությամբ, այնպես էլ սոցիալական հակասությունների և սոցիալական կյանքի հարցերի առավել խորը մեկնաբանություններով: Այս ճառի տրամաբանական խորհուրդն այն է, որ ողորմությունը հավասարապես վերաբերում է ինչպես հարուստներին, այնպես էլ աղքատներին, նաև նրանց՝ ովքեր ապրել են և ապրում են ողորմությամբ, որովհետև «չկա մի այնպիսի աղքատ մարդ, որքան էլ նա չքա-

վոր լինի, որ չունենա թեկուզ և երկու գրոշ: Այդ պատճառով քչից քիչ տվողը կարող է ավելի բարձր լինել նրանցից, ովքեր առատ ողորմություն են տալիս իրենց մեծ ունեցվածքից ...»:

Այսինքն՝ ըստ մեծ իմաստասերի ու բարոյախոսի՝ ողորմածության մեծությունը որոշվում է ոչ այնքան տրված ողորմության չափով, որքան ողորմացողի հոժարությամբ ու տրամադրվածությամբ. «Պետք չէ նայել այն բանին, որ այրին երկու լումա է տալիս, այլ նրան, որ ունենալով ընդամենը երկու լումա՝ նա չի ափսոսում, այլ զոհում է իր ողջ ունեցածը»:¹ Հետևաբար, ողորմացողից պահանջվում է ոչ այնքան առատաձեռնություն, որքան կամեցողություն և ջերմեռանդություն: Հետևությունը, ըստ բարձրաստիճան կրոնավորի, այն է, որ եթե կամեցողություն ունենք և փութաջան ենք, ապա ոչ մի վնաս չկա աղքատ լինելու մեջ, իսկ եթե չունենք, ապա հարստությունից էլ ոչ մի օգուտ չկա: Ողորմությունը գնահատվում է ոչ թե տրվածի չափով, այլ հոժարության և կամենալու առատությամբ: Ուրեմն, եկեք չմտածենք, որ ողորմություն տալուց կպակասի մեր ունեցվածքը, այն չի նվազում, այլ մեծանում է, չի մսխվում, այլ բազմապատկվում է, քանի որ՝ «Ողորմությունը կարծես թե ինչ-որ գործիք է կամ ցանք, ավելի ճիշտ ասած՝ ավելի շահավետ ու անվտանգ և առաջինից, և երկրորդից»:²

Իր խոսքն ազդեցիկ ու պատկերավոր և ուկնդրին ընդունելի ու ընկալելի դարձնելու նպատակով նա մեջբերում է Սողոմոնի առակներից «Ողորմու-

1. Նույն տեղում, էջ 148:

2. Նույն տեղում, էջ 151:

թյուն տվողը փոխ է տալիս Աստծուն» (Առակ. 19, 17) առակը և դրան տալիս է խոհափիլիսոփայական ընդհանրական մեկնաբանություն. «Տեսնու՛մ ես, ինչ հրաշալի ու զարմանալի փոխառություն է: Մեկը վերցնում է, իսկ մյուսը իր վրա է վերցնում պարտքի պատասխանատվությունը: Ինչու՞ նա չի ասում՝ աղքատին ողորմություն տվողը տալիս է Աստծուն, այլ ասում է՝ փոխ է տալիս: Որպեսզի դու չմտածես, թե դա պարզ փոխհատուցում է: Սուրբ Գիրքը գիտե մեր շահասիրությունը, ուշադրության է առնում, որ մեր ազահությունը, ելնելով շահից, ավելին է փնտրում, և մարդը, որ փող ունի, երբեք չի ցանկանա աղքատին պարտք տալ առանց ապահովության, առանց գրավի, երաշխավորության կամ երաշխավորի: Եվ քանի որ Աստված գիտի, որ առանց այդ պայմանների ոչ ոք պարտք չի տալիս, ոչ ոք չի առաջնորդվում մարդասիրությամբ, այլ նայում է միայն շահույթին, մինչդեռ աղքատը այդ բոլորից զուրկ է՝ ոչ ապահովություն ունի, որովհետև ոչինչ չունի, ոչ գրավ կարող է դնել, որովհետև ընչազուրկ է, ոչ երաշխավոր կարող է ներկայանալ, որովհետև աղքատության պատճառով նրան ոչ ոք չի հավատում, և քանի որ Աստված գիտի, որ վերջինս վտանգի է ենթարկվում աղքատության, իսկ փող ունեցողը խստասրտության պատճառով, ապա նրանց արանքում դնում է Ինքն իրեն՝ որպես աղքատի համար երաշխավոր և որպես գրավ՝ պարտք տվողի համար»:¹

Դիմելով հարուստներին, կրկին ու կրկին նա նրանց հորդորում էր ու համառորեն բացատրում, որ աստված այն

բանի համար չէ ձեզ ուրիշներից շատ տվել, որպեսզի դուք ծախսեք անառակության, հարբեցողության, ցանկասիրության, թանկարժեք հագուստների և շվայտության վրա, այլ այն բանի համար, որ տաք կարիքավորներին: Ուրեմն, չպետք է ամաչենք ծառայել աղքատներին, չպետք է հրաժարվենք ծառայել սեփական ձեռքերով, որովհետև մեր ձեռքերն այդպիսի ծառայությամբ օրհնվում են, և եթե այդպիսի ծառայությունից հետո դրանք մեկնում ենք առ երկինք աղոթելու, ապա աստված, նայելով դրանց, անմիջապես մեզ ողորմում է և տալիս է մեր խնդրելիքը: Փող տալը բավական սովորական բան է, սակայն երբ ինքդ ես օգնություն ցույց տալիս կարիքավորներին և դա անում ես սեփական կամեցողությամբ ու սրտացավությամբ՝ դրա համար անհրաժեշտ է ունենալ մեծ և իմաստասեր հոգի: Ելնելով իր կրոնական, փիլիսոփայական և սոցիալ-քաղաքական հայացքներից, հումանիստ փիլիսոփան, «ողորմությունը» դիտարկելով որպես սոցիալականացման գործիք, ձգտում էր ինչ-որ ձևով այն ծառայեցնել աղքատների կարիքներին, դրանով մեղմացնել և չափավորել հարուստների և աղքատների միջև եղած սոցիալական հակադրությունը և այդ կերպով բարեկարգել հասարակությունը, այն դարձնել քիչ թե շատ օրինավոր, արդարացի ու մարդասեր:

Որքան էլ անիրական ու անիրագործելի լինեին նրա գաղափարները, մտահղացումներն ու առաջադրած պահանջները, այնուամենայնիվ, դրանք հենց այն ժամանակաշրջանի, որի մեջ ապրել է Ոսկեբերանը, և ընդ-

1. Նույն տեղում, էջ 155:

հանրապես բոլոր ժամանակաշրջանների համար ունեցել են, ունեն և կունենան ժողովրդավարական և մարդասիրական նպատակաուղղվածություն: «... Ինչպե՞ս ես անտարբեր նայում ցնցոտիների մեջ կորած աղքատին, խոհականությամբ գրում է նա, որ քնում է ծղոտի վրա, ցեխի և կեղտի մեջ, ամեն կարգի ցրտի դիմանում: Ո՞ր գազանը չէր մեղմանա՝ տեսնելով այդպիսի թշվառություն: Ո՞վ կարող է այդքան դաժան և անմարդկային լինել, որպեսզի չդառնա խոնարհ ու կարեկից»: Այնինչ կան մարդիկ, որ հասել են այնպիսի դաժանության, որ ոչ միայն չեն խղճում, չեն ցավակցում և թեթևացնում վիշտն աղքատի, այլև հաճախ վիրավորում են նրանց և ասում, որ նրանք արժանի են դրան: Թերևս այն պատճառով, որ նրանք ցանկանում են կերակրվել և ոչ թե սովից մեռնել: «Ո՛չ, ասում ես դու, այլ որովհետև ծույլ են: Իսկ դու չե՞ս ծուլանում՝ տրվելով հաճույքներին: Այնպիսի գործերով չե՞ս զբաղվում, որոնք ցանկացած աղքատությունից վատ են՝ տրվելով ուրիշներին թալանելու ու ճնշելու, ընչազրկելու կրքերիդ: Ավելի լավ կլիներ, որ դու էլ այդպես պարապ լինեիր, որովհետև այդպես տրվել անգործությանը շատ ավելի նախընտրելի է, քան ընչազրկել ու թալանել»:¹ Ոսկեբերանը անվերապահորեն քննադատում և խարազանում է նրանց, ովքեր ոչ միայն զլանում են, այլև կշտամբում, նվաստացնում և վիրավորում են մուրացողին. «Մի՞թե դա են քեզ սովորեցրել, մանրդ: Քեզ պատվիրված չե՞՞ պարապության համար մի՛ մեղադրիր, անազնվության

համար մի՛ հանդիմանիր, ծուլության համար մի՛ կշտամբիր, այլ թեթևացրու նրա աղքատությունը, փրկիր դժբախտություններից և ընկածներին օգնության ձեռք մեկնիր, ուրեմն մի՛ հարցրու նրա կյանքի ու գործերի մասին, երբ պատրաստվում ես ողորմություն տալ. չե՞ որ դա ծայր անպատշաճություն է մի կտոր հացի համար քննության առնել նրա ողջ կյանքը ...»:² Եթե դու տեսնեիր, որ նա բազում միջոցներ ունի և մեծ փառք, ապա արդարացիորեն կարող էիր այդպես վարվել, բայց եթե տեսնում ես, որ նա դժբախտ է, մի ասա, որ նա անառակ է և ծույլ, որովհետև դա դաժանության, անսրտության և մեծագույն անբարտավանության նշան է: Ոսկեբերանի պատճառաբանությամբ ողորմությունը հենց այն դրդապատճառով է ողորմություն կոչվում, որպեսզի մենք ողորմանք և՛ արժանավորին, և՛ անարժաններին, որովհետև եթե մենք սկսենք քննել ու տեղեկանալ անարժանների մասին, ապա արժանավորներին էլ այդքան հեշտությամբ չենք գտնի, իսկ եթե ողորմանք նաև անարժաններին, անկասկած, և՛ արժանավորների, և՛ ամեն կարգի մարդկանց էլ կհանդիպենք: Ով բարյացակամություն է ցուցաբերում աղքատին, կարևոր է կյանքի մասին նրանից ոչ թե հաշիվ պահանջել, այլ թեթևացնել աղքատությունը և բավարարել նրա կարիքները: Ավելի համոզիչ դարձնելու իր մտքերը նա՝ վկայակոչում է հետեվյալ առակը՝ «Ով իր ականջը փակում է տնանկին չլսելու համար, ինքն էլ երբ կանչի Տիրոջը, Տերն էլ իրեն չի լսի» (Առակ. 21, 13): Ուրեմն մարդկանց վերա-

1. Նույն տեղում, էջ 169:

2. Նույն տեղում, էջ 175:

բերվենք այնպես, ինչպես մենք կուզեինք, որ Աստված վարվեր մեզ հետ: Սա Հովհան Ոսկեբերանի մարդկությանն ուղղված մարդասիրական պատգամն էր դարերի հեռուներից:

Բարձրաստիճան եկեղեցականը համոզված պատճառաբանում էր, որ ողորմությունը շատ ավելի մեծ զոհաբերություն ու նվիրաբերություն է, քան աղոթքը, պասը և մյուս բաները, եթե, իհարկե, այն լինում է արդար մղումներով և նույնպիսի նեղություններով, եթե մաքուր է ամեն տեսակի շահախնդրությունից, թալանից ու բռնությունից. «Ով ցանկանում է հարուստ լինել,-ասում է նա,-միշտ էլ փողի կարիք է զգում, իսկ ով չի ցանկանում հարուստ դառնալ, միշտ էլ բավարարություն է ստանում: Ոչ թե հարուստ լինել, այլ չցանկանալ հարստանալ, ահա թե որն է հարստությունը: Օրինակի համար ասեմ, որ կա հարուստ, որ բոլորին անխտիր թալանում է, և կա հարուստ, որ իր հարստությունը տալիս է աղքատներին, մեկը հարստանում է հավաքելով, մյուսը՝ ծախսելով, մեկը ցանում է հողը, մյուսը մշակում է երկինքը»:¹ Ելնելով քրիստոնեական հայեցաբանությունից՝ նա քարոզում է մարդկանց հեռու մնալ թալանից, ագահությունից, զրպարտությունից, կաշառակերությունից, անբարո արք ու բարքից և բացասական այլ երևույթներից, որովհետև անբարո մարդը չի կարող ողորմած լինել. «Եթե մենք միևնույն ձեռքերով և ուրիշներին ենք ճնշում, թեկուզև նրանցից վերցրածով հագցնենք ուրիշներին, միևնույն է, մենք պատժից չենք խուսափի», քանի որ ողորմության հիմքը դառնում է ցանկացած մեղքի հիմք,

այս դեպքում ավելի լավ է ամենևին չողորմել, քան այդպես ողորմել:

Նրա գաղափարախոսական լեյտմոտիվը սոցիալական հավասարության գաղափարի պաշտպանությունը և ամեն տեսակ դասային խտրականության, աչառության, կողմնակալության բացարձակ մերժումն էր: Բոլոր մարդիկ էլ, քարոզում էր նա, ունեն միևնույն բնական կարիքները, ուրեմն և դրանց բավարարելու միջոցները ամեն տեղ հավասար պետք է լինեն:

Սա էր Հովհան Ոսկեբերանի հավատո հանգանակը:

Վաղ քրիստոնեության շրջանի աստվածաբաններից թերևս ոչ ոք այնքան խորը չթափանցեց սոցիալական կյանքի հարցերի մեջ և ի վիճակի չեղավ ճիշտ ըմբռնելու ու հասկանալու սոցիալական կյանքի ներհակություններն ու հակամարտությունները, որքան Հովհան Ոսկեբերանը: Նա հանդես եկավ ինչպես սոցիալական հավասարության գաղափարի պաշտպանությամբ, այնպես էլ քրիստոնեական մանկավարժության դիրքերից քննաբանեց ու առաջադրեց սոցիալականացման և սոցիալական դաստիարակության հարցեր:

Նրա ընտրանի ճառերի մեջ իր առանձնահատուկ տեղն ունի «Երեխաների դաստիարակության մասին» ճառը, որտեղ նա բարձրացնում է երեխաների դաստիարակությունը վաղ տարիքից սկսելու պահանջը: Բոլոր առաքինություններից կարևորը, որ նա պահանջում էր դաստիարակել երեխաների մեջ ի սկզբանե, բարեպաշտությունն էր, հետևապես՝ ծնողները ոչ թե պետք է մտածեն այն մասին, թե

1. Նույն տեղում, էջ 177-178:

ինչպես իրենց զավակներին արծաթով ու ոսկով հարստացնեն, այլ այն մասին, թե ինչպես նրանք դառնան բոլորից հարուստ իրենց բարեպաշտությամբ, իմաստությամբ և առաքինությամբ, ուրեմն, պետք է ջանադարաբար հետևել նրանց «ներս ու դուրս անելը», նրանց «գրույցներն ու հավաքները» և բացահայտելով, որ դրանք մեթոդի են, թույլ չտալ, որ դրանք արմատանան և դառնան բնավորություն: «Չէ՞ որ, – գրում է նա, – եթե մեզնից հաշիվ է պահանջվում ուրիշներին հոգ տանելու համար, իսկ ասված է՝ «ոչ ոք միայն իրենը թող չփնտրի, այլ նաև ընկերոջինը» (Ա. Կորնթ. 10, 24), ապա որքան ավելի է պահանջվելու երեխաների համար»:¹ Մինչդեռ ամեն ինչ անում ենք, որպեսզի մեր երեխաներն ունենան հրաշալի տուն և նյութական այլ բարիքներ, սակայն ամենևին անտեսում ենք և ուշադրություն չենք դարձնում որպեսզի նրանք ունենան լավ հոգի և բարի կամք: Նա քաջ համոզված էր, որ թեկուզև մեկի ունեցածը մեծ ու թանկարժեք լինի, բայց եթե նա պատրաստ չէ դա առաքինաբար տնօրինելու եռանդով, ապա ամեն ինչ կոչնչանա և նրա հետ կվերանա, իսկ երբ հոգին ազնվաբարո է և իմաստությամբ լեցուն, ապա տանը թեկուզ ոչինչ կուտակած չլինի, աներկյուղ կարող է տիրանալ ցանկացած բարիքի: Դաստիարակության մեջ Ոսկեբերանը չէր մերժում պատիժները, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նույնիսկ պահանջում էր մարմնական պատիժներ. «Իսկ որ ծնողներից շատերը, – գրում է նա, – շատ բան են քաշում երեխաների ձեռքից, ապա դա

նրանից է, որ չեն ցանկանում քոթակել, խոսքով խելքի բերել և դառնացնել անառակ ու անօրեն կյանքով ապրող իրենց զավակներին, այդ պատճառով քիչ չի պատահում, որ նրանք ականատես են լինում, թե ինչպես են վերջիններս հայտնվում ծայր դժբախտության մեջ, քարշ են գալիս դատարաններում և դահիճները կտրում են նրանց գլուխները»:²

Նա կարևորեց ընտանիքի դերն՝ իբրև սոցիալականացման հաստատություն, և զարգացրեց այն միտքը, որ երեխայի դաստիարակության գործում անփոխարինելի է ծնողի և ընտանիքի դերը և եթե ընտանիքը չի կատարում իր գործառույթը, այսինքն՝ չի դաստիարակում, չի հոգում երեխայի ապագայի մասին, ապա դա անում է երեխայի համար անբարենպաստ սոցիալական միջավայրը. «... միանալով սրիկաներին ու փչացած մարդկանց խմբին ու մասնակից լինելով նրանց անառակություններին, – գրում է նա, – կարգի է հրավիրվում հասարակական օրենքներով և պատժվում բոլորի աչքի առաջ, իսկ մահապատժին հետևում է ավելի մեծ խայտառակություն, որովհետև նրա վախճանից հետո բոլորը մատնացույց են անում հորը»:

Ոսկեբերանը անդրադարձել է մարդու ֆիզիկական և հոգևոր առողջության հիմնահարցին՝ նշելով, որ եթե մարմնական հիվանդությունները բուժելի են և մինչև իսկ անցողիկ են նման փորձությունները, ապա՝ «... ով կյանքն անցկացնում է անառակության մեջ, նա երբեք չի կարող փրկվել, նա անխուսափելիորեն այստեղ նույնպես

1. Նույն տեղում, էջ 185:

2. Նույն տեղում:

արժանի է անարգման, իսկ այստեղի կյանքից հեռանալու դեպքում այնտեղ նույնպես կարժանանա հավիտենական պատժի»:¹ Նա անառարկելիորեն քննադատեց ծնողական անուշադրությունը, անպատասխանատվությունն ու իր պարտականությունների մեջ թերանալը, մեկ անգամ ևս հիշեցնելով ի վերուստ ծնողին տրված սուրբ պարտավորություններն ու պարտքը երեխայի կյանքում և դաստիարակության գործում՝ «Ի վերջո, ինչո՞վ կարող ես արդարանալ: Ի սկզբանե երեխաներին քեզ հետ ապրել չվերապահեցի՞ դեռ կասվի քեզ: Նրանց գլխին քեզ ուսուցիչ կարգեցի, դաստիարակ, խնամառու և ղեկավար, նրանց վրա ողջ իշխանությունը քո ձեռքը չտվեցի: Այդքան քնքուշ էակին չկարգադրեցի՞ մշակվել ու կարգավորվել: Ինչ արդարացում կստանաս, եթե անհոգությամբ նայես նրա թռչկոտումներին: Ինչ կասես: Թե նա անզուսպ և սանձարձակ է»:² Բայց հարկ էր, որ այդ ամենին հենց սկզբից հետևեիր՝ սանձեիր, երբ նա դեռ փոքր էր ու սանձի ենթակա, ջանադրությամբ ուսուցանել, անհրաժեշտ ուղղությամբ տանել, զսպել նրա հոգեկան պոռթկումները, երբ նա դեռ ավելի ընկալունակ էր ազդեցությունների նկատմամբ, մոլախոտը այն ժամանակ պիտի հանել, երբ տարիքը դեռ փխրուն է, և հեշտ է դուրս քաշվում, ահա այդ ժամանակ անուշադրության մատնված կրքերը չէին ուժգնանա ու անուղղելի չէին դառնա:

Նա խարազանում էր ծնողական թողտվությունը, անհարկի ներողամ-

տությունն ու աններելի անտարբերությունը՝ համարելով դրանք «մեղք», «հանցանք»: Պահանջում էր ի սկզբանե երեխայի մեջ դաստիարակել աստվածապաշտություն, ընտանեկան սիրություն և ծնողասիրություն: Նա մեջբերում է աստվածաշնչյան այն պատվիրանը, ըստ որի «Ով որ վատաբանի իր հորն ու մորը, մահապատժի թող ենթարկվի (Ելք, 21, 17)», իսկ շատ ծնողներ չեն բարկանում նրանց վրա, երբ նրանք անարգում են նույնիսկ Աստծուն: Նա համոզված էր այն բանում, որ այն ծնողները, ովքեր անփույթ են իրենց երեխաների հանդեպ, թեկույզ և մյուս հարցերում նրանք լավ ու կարգին մարդիկ են, միևնույն է այդ «մեղքի», այդ «հանցանքի» համար արժանանալու են անարգանքի՝ «Իսկ եթե ուզում եք ճիշտն իմանալ, որ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ մեր մյուս գործերը գտնվեն կարգին վիճակում, իսկ երեխաների դաստիարակության մասին հոգ չտանենք, մենք կենթարկվենք ծանրագույն պատժի ...»:³ Ահա թե ինչու ծնողներին նա ջանադրաբար հորդորում էր հարստության փոխարեն իրենց զավակներին խոհեմություն, չափավորություն և բարեպաշտություն ժառանգեն: Նա ծայրահեղ անմտություն էր համարում, երբ ծնողներն իրենց ունեցվածքն ու կարողությունը ժառանգում էին ոչ թե կենդանության ժամանակ, այլ իրենց մահից հետո՝ դրանով մեծ ազատություն տալով նրանց անզուսպ ցանկություններին և անհագուրդ կրքերին. «Ողջ լինելով, -գրում է նա,-ծայրահեղ դեպքում կա-

1. Ընդհանրական եկեղեցու հայրեր, հատոր Գ, Ս. Հովհան Ոսկեբերան, Ճառերի ընտրանի, հրատ. Ս. Էջմիածին-2007, էջ 187:

2. Նույն տեղում:

3. Նույն տեղում, էջ 188:

րող էինք նրանցից հաշիվ պահանջել, իսկ երբ հիմար ձևով օգտվելու լինեին, խելքի բերել ու սանձել, իսկ երբ մեռնենք, ապա մեզանից գրկելով և նրանց տնօրինության տակ թողնելով երիտասարդությունն ու հարստությունը, նրանց մղում ենք անհաշիվ աղետների ու դժբախտությունների անդունդ»:¹ Ուրեմն, պետք է ձգտենք ոչ թե հարստություն և կարողություն կուտակելուն, այլ հասարակության համար պիտանի և արժանապատիվ քաղաքացիներ դաստիարակելուն. «Չէ՛ որ եթե նրանք հարստության հույս փայփայեն՝ ապա ոչ մի այլ բանի մասին չեն մտածի, որովհետև փողի լիությունը նրանց աչքին կնսեմացնի իրենց բարքերի արատավոր լինելը, իսկ եթե տեսնեն, որ այդ կողմից լրիվ գրկվել են մխիթարությունից, ապա ամեն ինչ կձեռնարկեն, որպեսզի առաքինության օգնությամբ մեծ մխիթարություն գտնեն աղքատության մեջ», ուրեմն, պետք չէ զբաղվել մասնավոր կամ հասարակական գործունեությամբ այնքան ժամանակ, քանի դեռ մեր զավակների մարդկային գործունեության հոգևոր ոլորտին ճիշտ և անհրաժեշտ ուղղություն չենք տվել, որովհետև՝ «Եթե դուք դաստիարակում եք ձեր զավակներին, ապա նրանք իրենց հերթին դաստիարակում են իրենց զավակներին, իսկ այս վերջիններն էլ վերստին կսովորեցնեն իրենցիններին՝ այդպես շարունակ..., և այդ գործի ողջ պարզևր կհասնի նրան, ով ծառայել է արմատներին»: Անվիճելի է, որ Հովհան Ոսկեբերանը բացահայտ խոսում է սոցիալական փորձի՝ իբրև պատմամշակութային ավանդույ-

թի փոխանցման մասին: Եվ իսկապես, եթե լավ ես դաստիարակել քո որդուն, իսկ նա՝ իր որդուն, իսկ սա՝ իրենին, և մինչև վերջին սահմանը կարծես թե ձգվում է ինչ-որ շղթա և անցած կյանքի սոցիալական հետևողականություն, որ սկիզբ ու արմատ է առնում քեզանից և սերունդների ջանքերով և աշխատանքով քեզ նույնպես հասցնում է իր պտուղները: Նրա հետևությունը այն է, որ այն ծնողները, ովքեր հոգ չեն տանում իրենց զավակների դաստիարակության մասին՝ «...մանկասպաններ են և ավելի դաժան, քան մանկասպանները, քանի որ այստեղ խոսքը վերաբերում է հոգու կործանմանն ու մահվանը»:²

Ինչպես արդեն նշել ենք, ելնելով իր կրոնական դոգմաներից, Ոսկեբերանը ոչ միայն չէր մերժում մարմնական պատիժները, այլև դա համարում էր անհրաժեշտություն. «...բայց չէ՛ որ պատիժը փրկության մայրն է, և եթե նրանք մեղք են գործում, կապկպիր մեղսագործին, քանի դեռ Աստծո գութը չես շարժել, նրան արձակ մի թող, որպեսզի առավել ևս հարկ չլինի կապել Աստծո բարկությամբ: Եթե դու կապես, Աստված այնուհետև չի կապի, իսկ եթե չկապես, ապա նրան սպասում են անճառելի շղթաներ, բայց կասեն, թե նա բավական ժամանակ պատժվել է: Հարցնում եմ՝ ինչքան: Մեկ տարի, երկու՞, երեք»: Մինչդեռ նա պահանջում էր ոչ թե ժամանակի տևականություն, այլ հոգու ուղղում, արդյոք, զղջացել է, փոխվել է, ամեն ինչ կատարել է և եթե այդպես չէ, ապա ոչ մի օգուտ չկա ժամանակից, քանի որ՝ «...մենք պահան-

1. Նույն տեղում, էջ 190:

2. Նույն տեղում, էջ 191:

ջում ենք ոչ թե հաճախական վիրակապում, այլ որպեսզի վիրակապումը ինչ-որ օգուտ տա, եթե այն օգտակար է եղել շատ կարճ ժամանակում, ապա այլևս չի դրվում, իսկ եթե ոչ մի օգուտ չի տվել, ապա տասը տարի անց էլ դեռ պետք է դրվի՝ ահա կապված թողնելու ժամկետը՝ օգուտը»:¹ Դաստիարակության մեթոդների շարքում Ոսկեբերանը կարևորում էր նաև դրական օրինակը՝ «Նման այն բանի, որ այն դեպքում, երբ պատժվում են չարագործները, մյուսներն ավելի լավ են դառնում, այդպես էլ այն դեպքում, երբ ոմանք ճիշտ են վարվում, շատերը ձգտում են ընդօրինակել նրանց»։ Բայց և այնպես, Ոսկեբերանը գերապատվությունը տալիս էր ոչ այնքան պատիժներին, որքան ծնողական մաքուր, անապական սիրուն, որովհետև՝ «...ոչինչ այդպես չի առաջարկում իշխանություն ունեցողը, քան ջերմագին սեր առ ենթականները։ Եվ հայր դարձնում է ոչ միայն այն, որ նա ծնել է, այլև այն, որ ծնվածին սիրում է։ Եթե բնության ոլորտում սերն անհրաժեշտ է, ապա առավել ևս՝ վերին օգնության ոլորտում»։

Բարձրաստիճան հոգևորականը բարոյախրատական և դաստիարակչական պատգամներ է հղում նաև մանուկներին, որոնք բավականաչափ արդիական հնչեղություն ունեն՝ «Իսկ դու մանկիկ, հնազանդիր քեզ ծնողին...։ Ինչո՞վ պիտի հատուցես այն, ինչ քեզ տվել են։ Դու չես կարող քո հերթին ծնել նրանց։ Նմանապես, երբ հայրդ խրատում է եղբորդ, նրա հետ զայրացիր նաև դու՝ կամ եղբորդ նկատմամբ ունեցած հոգատարությունից, կամ հորդ

նկատմամբ եղած կարեկցանքից», որովհետև եթե մեղավորը տեսնի, որ հայրն իրեն պատժում է, իսկ կողքից քաջալերում են իրեն, այդ դեպքում նա ավելի անփոյթ և անուղղելի կդառնա, իսկ քաջալերողն իր վրա կվերցնի հատուցումը, քանի որ՝ «...նա, ով խոչընդոտում է վերքի բուժմանը շատ ավելի պատժի է արժանի, քան նա, ով հասցրել է վերքը, որովհետև նույն բանը չէ՝ վիրավորել և խանգարել վերքի բուժմանը, վերջինը վերջնականապես հանգեցնում է մահվան, իսկ առաջինը՝ ոչ այնքան»։² Ուրեմն, եկեք անհարգալից չլինենք ծնողների նկատմամբ, որովհետև եթե նրանց հարգանքով չվերաբերվենք, ապա ղեկավարության առջև ունեցած վախից անպայմանորեն ստիպված կլինենք հնազանդվել, իսկ եթե մեղք գործելով արհամարհենք նրանց, ապա երբեք չենք կարող խուսափել խղճի խայթից, եթե դրանք էլ բանի տեղ չդնենք ու մերժենք, ապա ստիպված կլինենք ուղղվել հանրային կարծիքի նկատմամբ ունեցած երկյուղից, եթե սա էլ հեղինակություն չէ, ապա մենք, հակառակ մեր կամքի, ի վիճակի ենք լինելու նրան խելքի բերել օրենքի նկատմամբ եղած սարսափով։

Հովհան Ոսկեբերանը անդրադարձել նաև դաստիարակի՝ ժամանակակից հասկացողությամբ սոցիալականացման գործակալի դերին երեխայի դաստիարակության գործում։ Նրա կարծիքով, քանի դեռ երեխան գտնվում է պատկառազորու և խստապահանջ դաստիարակի ձեռքի տակ, զարմանք չի հարուցում, թեկուզև խոնարհ լինի, թեկուզև պարկեշտ կյան-

1. Նույն տեղում, էջ 191-192:

2. Նույն տեղում, էջ 192:

քով ապրի, սակայն պատանու խոնարհությունը վերագրում են դաստիարակի նկատմամբ ունեցած հարգանքին կամ վախին, իսկ երբ դաստիարակի անհրաժեշտությունը վերանում է, իսկ պատանին շարունակում է պահպանել միևնույն մաքուր բարքերը, այնժամ բոլորը հենց նրան են վերագրում նաև նախորդած տարիքի պարկեշտությունն ու խոնարհությունը: Այդ պատճառով, ըստ նրա, հարկ է դաստիարակներին ավելի գնահատել ու սիրել, քան ծնողներին, քանի որ՝ «...այս վերջիններից պարզապես կյանքն է սկիզբ առնում, իսկ դաստիարակներից՝ լավ կյանքը: Եվ եթե հայրդ իր ողջ կյանքում սուրբ է եղել, մի փքվիր, հենց դա քեզ համար դատապարտման աղիթ

կհանդիսանա, երբ տանն ունենալով ազնվաբարության օրինակ՝ դու քեզ նախահայրերիդ առաքինության հանդեպ անվայելուչ ես պահում»:¹

Ինչպես տեսնում ենք, Հովհան Ոսկեբերանի արժարժաց մարդասիրական և ժողովրդավարական մտքերն ու գաղափարներն, ըստ էության, գերազանցել են իր ապրած ժամանակաշրջանի շատ տեսակետներ, կարծիքներ ու մոտեցումներ, թերևս այդ պատճառով էլ դրանք դուրս են եկել ժամանակի եզրագծից և իրենց դրական ու արդիական նշանակությունը պահպանում են մինչև մեր ժամանակները և ուղեցույց կդառնան նաև հետագա ժամանակների համար:

ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В СБОРНИКЕ СОЧИНЕНИЙ «ИЗБРАННЫЕ РЕЧИ» ОВАНА ВОСКЕБЕРАНА

ШОГИК ВОСКАНЯН

Профессор кафедры дошкольной педагогики и методики Армянского государственного педагогического университета имени Хачатура Абовяна,
доктор педагогических наук

Античная философия, в частности Платон, имели слабое влияние на произведения и мировоззрение богословов ранней христианской эры. Платон сумел соединить идею и материю в одном, общем мире, который был одновременно и чувственным, и материальным, и идеально гармоничным и красивым. «Отцы церкви» использовали эллинистическую философию лишь в качестве инструмента и

метода для того, чтобы ознакомить и на доступном языке довести до своих современников основные положения Христианства. Одним из самых выдающихся «отцов церкви» был богослов, писатель и ритор Ован Воскеберан, который выступал за защиту идеи социального равенства и анализировал вопросы социализации и социального воспитания с точки зрения христианской педагогики.

1. Նույն տեղում, էջ 193:

ISSUES OF SOCIAL EDUCATION IN THE COLLECTED WORKS «SELECTED SPEECHES» BY HOVHAN VOSKEBERAN

SHOGHIK VOSKANYAN

Professor at Kh.Abovian Armenian State
Pedagogical University, Chair of Pre-school
pedagogy and methodology,
Doctor of Pedagogical Sciences

Ancient philosophy and Plato in particular has had a weak influence on the works and worldview of the theologists of the early Christianity era. Plato had managed to unite the idea and material in one ecumenic world which was both sensual, material and ideally harmonious and beautiful. “The founding fathers of the church” used Hellenistic philosophy only as a tool and a method to introduce the main provisions of Christianity to

the people of their era in a easy to understand and simple manner. One of the most prominent and significant of these “founding fathers of the church” was theologist, writer and rhetorician Hovhan Voskeberan who supported the idea of social equality. He also analysed and highlighted the issues of socialization and social education from the standpoint of Christian pedagogy.